

УДК 341.3:349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.2>

Качурінер В. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0003-2553-5071

Пахлеванзаде А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0002-2807-7320

ЕКОЦИД ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

ECOCIDE AS AN INTERNATIONAL CRIME

У статті здійснено загальний огляд ключових проблем, пов'язаних із правовою регламентацією екоциду як міжнародного злочину та відповідальності за екоцид у сучасному міжнародному праві. Аналізуються ключові проблеми, які в сукупності гальмують процес вдосконалення міжнародного екологічного законодавства, що визначають відповідальність за скоєння злочину екоциду. Зокрема, до таких проблем належать відсутність уніфікованої дефініції поняття «екоциду» у складі злочину агресії; безліч підходів до визначення дій які розуміються як такими, що є небезпечними для навколишнього середовища як об'єкта злочинного посягання; відсутність у практиці міжнародних відносин та у самому міжнародному праві універсальних критеріїв, що дозволяють визначити достатній рівень порушення екологічного стану для кваліфікації діяння як злочин агресії; суміжний характер деяких форм екоциду із правомірними діями, пов'язаними із забезпеченням національної безпеки.

Позначено, що термін екоцид застосовувався у зв'язку з веденням війни, але з проміжком деякого часу до екоциду стали прираховувати дії, які посягають на навколишнє середовище і в мирний. Екоцид потрібно розглядати як злочин за міжнародним правом, він безпосередньо пов'язаний з міжнародною безпекою.

В останні десятиліття зусилля міжнародної спільноти розширилися до криміналізації шкоди, яка завдається навколишньому середовищу і використання терміну «екоциду» як міжнародного злочину.

Підкреслено, що проблема імплементації відповідальності за завдання екологічної шкоди у міжнародне кримінальне право перебуває в центрі гострих дискусій.

Зроблено висновок, що сьогодні назріла потреба у прийнятті конвенції, в якій було б прописано повну заборону на здійснення екоциду, не тільки в період збройних дій, а й у мирний час. Однак лише правових заходів у боротьбі з екоцидом недостатньо, потрібна ще й політична воля держав.

Ключові слова: агресія, екоцид, санкції, екосистема, безпека, екологічні наслідки, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут.

The article provides a general overview of key problems related to the legal regulation of ecocide as an international crime and responsibility for ecocide in modern international law. The key problems that collectively inhibit the process of improving international environmental legislation, which determine responsibility for committing the crime of ecocide, are analyzed. In particular, such problems include the lack of a unified definition of the concept of "ecocide" as part of the crime of aggression; many approaches to defining actions that are understood as dangerous for the environment as an object of criminal encroachment; the absence of universal criteria in the practice of international relations and in international law itself, which allow determining a sufficient level of violation of the ecological state to qualify the act as a crime of aggression; the contiguous nature of some forms of ecocide with legitimate actions related to ensuring national security.

It is noted that the term ecocide was used in connection with waging war, but after some time ecocide began to include actions that encroach on the environment and peaceful ones. Ecocide should be considered as a crime under international law, it is directly related to international security.

In recent decades, the efforts of the international community have expanded to the criminalization of environmental damage and the use of the term "ecocide" as an international crime.

It is emphasized that the problem of implementation of responsibility for environmental damage in international criminal law is at the center of heated discussions.

It was concluded that today there is an urgent need for the adoption of a convention, which would prescribe a complete ban on ecocide, not only in the period of armed actions, but also in peacetime. However, only legal measures in the fight against ecocide are not enough, the political will of the states is also needed.

Key words: aggression, ecocide, sanctions, ecosystem, security, ecological consequences, International Criminal Court, Rome Statute.

Питання миру та безпеки, в тому числі й екологічної, у сучасному світі займає значну роль для правотворців, а отже потребує додаткового ретельного правового опрацювання.

Кожен збройний конфлікт невід’ємно пов’язан з поняттям агресії. У міжнародному праві агресія признається як одне з найбільш тяжких серйозних міжнародних злочинів проти миру та безпеки, вчинене однією державою проти внутрішнього та зовнішнього суверенітету держави, із застосуванням збройних сил та (або) інших невійськових форм порушення суверенітету держави – жертви, що посягає на суспільні відносини, що забезпечують міжнародний мир та безпеку людства, мирне співіснування держав [1, с. 150].

Генеральна Асамблея ООН дала визначення агресії в грудні 1974 року в Резолюції 3314 (XXIX) після роботи спеціальної Комісії з визначення агресії. Ця комісія, до складу якої входять тридцять п’ять держав-членів ООН, підготувала та рекомендувала визначення для прийняття Генеральною Асамблеєю. Отже «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об’єднаних Націй, як це встановлено в цьому визначенні». Резолюція базується на визначенні агресії, запропонованому конференцією 1935 року зі скорочення та обмеження озброєнь. Генеральна Асамблея уточнила, що термін «держава» у визначенні не залежить від визнання чи членства держави в ООН і включає групи держав. Також важливим є відмітити, що перше застосування збройної сили державою в порушення Статуту ООН вважається *prima facie* доказом агресії. Однак Рада Безпеки, відповідно до Хартії, може дійти висновку, що акт агресії не було вчинено через інші відповідні обставини, наприклад, якщо дії або їх наслідки не були достатньо тяжкими. Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй уточнила, що в цьому визначенні термін «держава» використовується без шкоди для питань визнання чи того, чи є держава членом ООН, і включає поняття «групи держав».

Відповідно до Резолюції, щоб акт вважався агресією, він повинен відповідати трьом критеріям: він повинен бути вчинений державою, передбачати використання збройної сили та досягати рівня тяжкості, який викликає реакцію самооборони або міжнародні санкції. Визначення виключає ідеологічну та економічну агресію та не включає дії, вчинені недержавними акторами. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН визначає певні дії як акти агресії, незалежно від того, чи була оголошена війна. До них належать вторгнення або напад на територію держави, військова окупація в результаті таких нападів, силова анексія території, бомбардування або використання зброї проти території іншої держави, блокада портів

або узбережжя, напади на військові сили іншої держави та використання збройні сили без згоди або поза погодженими умовами. Дозвіл державі використовувати свою територію для актів агресії проти іншої держави, а також направлення озброєних груп або найманців для вчинення актів збройної сили також вважаються актами агресії [2].

В останній час все у зарубіжній та вітчизняній науці можна помітити проблему розгляду злочину екоциду в якості акту агресії. Однак єдиної думки середі правознавців щодо трактування цього правового феномену немає. Навіть сам термін «екоцид» викликає багаточисельні дискусії.

Ідею екоциду вперше запропонував у 1970-х роках під час війни у В’єтнамі професор біології Артур В. Галстон, коли він протестував проти використання американською армією гербіциду та дефоліанту «Agent Orange» для знищення рослинного покриву та посівів ворожих військ. Тривалі зусилля юристів-міжнародників та екологічних активістів прагнули заборонити шкоду навколишньому середовищу під час війни та «спустошення», екосистем [3, р. 262].

Перше визначення «екоциду» було закріплено в Женевській міжнародній конвенції 1977 року «Про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище». Іншими документами є: Положення ст. 55 Додаткового протоколу I до Женевським конвенціям 1949 року, який встановив принцип «захист навколишнього природного середовища від широкого, тривалого і серйозного збитку, викликаного воєнними діями» і Конвенція 1976 року «Про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природну среду» [4].

Екоцид, спочатку, мав застосування у зв’язку з веденням війни. З проміжком деякого часу до екоциду стали прираховувати дії, які посягають на навколишнє середовище, як в мирний, так і у військове час. Екоцид, у першу чергу, слід розглядати як термін міжнародного права, оскільки, по-перше, регулюючи його норми будуть бути його початком у міжнародних нормативних актах, у другому, пов’язаних з міжнародною безпекою.

В останні десятиліття, спонукані новою екологічною свідомістю та активністю, ці зусилля розширилися до криміналізації шкоди навколишньому середовищу також у мирний час з тим юридичним значенням, яке воно заслуговує через встановлення «екоциду» як міжнародного злочину. Відтоді багато організацій громадянського суспільства та юристів підтримали криміналізацію екоциду в міжнародному праві.

Наразі екоцид вважається військовим злочином лише згідно зі статтею 8(2)(b)(iv) Римського статуту. Однак жодних звинувачень не було висунуто, можливо, через дуже високий поріг ушкодження, який

вимагається відповідно до статті – мав бути навмисний напад, який завдає «широкої, тривалої та серйозної шкоди навколишньому середовищу, яка була б явно надмірною». Корпоративна та державна кримінальна відповідальність також виключена згідно з Римським статутом. Таким чином, корпорації та держави, які спричиняють забруднення води та повітря або беруть участь у незаконній вирубці лісів і спричиняють розливи нафти, що було б злочином під час війни, у мирний час, не можуть бути притягнуті до відповідальності за шкоду, завдану довкіллю [5].

Безпрецедентна увага сьогодні до шкоди навколишньому середовищу в глобальному масштабі, мобілізована, зокрема, наративами кліматичної кризи, масового вимирання та спонукальною пропозицією нова геологічна епоха, в якій людська діяльність має безпрецедентний вплив на екосистему Землі та створення нової ери планетарного екологічного зриву та невизначеності.

Судове переслідування Міжнародного кримінального суду за екоцид має вийти за рамки місцевого та регіонального на новий глобальний контекст. За Римським Статутом екоцид визнається міжнародним злочином, а Міжнародний кримінальний суд визнається як інструмент за допомогою якого можна переслідувати за цей злочин. МКС будучи покликаним захистити та забезпечити справедливість для нашої спільної планети, відповідаючи на поклик людства, об'єднаного екзистенціальною загрозою, з якою воно стикається сьогодні.

Проте є й позитивні зрушення. Рада ЄС ухвалила нову директиву, яка покращить захист довкілля через використання кримінального права. Директива розширює перелік екологічних злочинів, за які передбачено кримінальне покарання, з 9 до 20. Введено положення про «кваліфікований злочин», яке застосовується, коли правопорушення скоєне навмисно і призводить до знищення або незворотної або тривалої шкоди навколишньому середовищу. Директива замінює правила, які були прийняті в 2008 році і застосовуватимуться тільки до правопорушень, скоєних на території Європейського Союзу. Однак держави-члени можуть розширити свою юрисдикцію на кримінальні злочини, що були скоєні за межами їхньої території. До нових злочинів відносяться торгівля деревиною, незаконна переробка забруднюючих компонентів суден та серйозні порушення законодавства про хімічні речовини. Ці норми допоможуть поліпшити розслідування та переслідування екологічних злочинів, сподіваємось без негативних наслідків.

Проблеми імплементації відповідальності за завдання екологічної шкоди у міжнародне кримінальне право будучи в центрі гострих дискусій набули нових вимірів на тлі збройних конфліктів останніх десятиліть, які мають все більш руйнівний вплив на навколишнє середовище. Деякі з цих

викликів відображають проблеми, властиві притягненню до індивідуальної кримінальної відповідальності у міжнародному кримінальному трибуналі, інші характерні для спроби криміналізації шкоди навколишньому середовищу і справедливості через закон.

Поправка до статуту може призвести до того, що переслідування за екоцид стане неефективним та навіть ризикує призвести до негативних наслідків для навколишнього середовища та людей. Зрештою, цей ризик ґрунтується на часто непрозорому внутрішньому процесу самого міжнародного кримінального права і розбіжністю між претензією екоциду на універсальність і екологічною складністю, що характеризує глобальне сьогодення. Держава, яка підпала під дію санкцій, приймає низку агресивних і нестійких стратегій виживання, які зменшують економічний тиск санкцій за рахунок прискореної деградації довкілля.

Майже у всіх суспільствах, навколишнє середовище часто не є основним пріоритетом для громадськості та політиків, які зосереджуються на економічному зростанні та інших нагальних питаннях. В економіках, що розвиваються, а особливо в країнах, що перебувають під санкціями, довкілля теж не отримує достатньої уваги. Проблеми, які шкодять національній безпеці, наприклад безробіття, бідність та дефіцит першої необхідності, є пріоритетними, а не покращення довкілля. Також, оборона є основним пріоритетом в країнах, що перебувають під санкціями, як Іран, Ірак та Північна Корея. Лідери цих країн вкладають зусилля в розвиток військових технологій, зокрема зброї та ракет. Завдяки цьому, вони досягли успіху у виробництві військової техніки, але знепокоюються менше про навколишнє середовище. Такі приклади показують, що недостатня увага до проблем довкілля може бути зумовлена іншими нагальними проблемами [6, р. 994].

Отже, сам термін «екоцид» потребує додаткового ретельного правового опрацювання. Насамперед потрібно конкретизувати по можливості вичерпний перелік діянь, що становлять правову сутність екоциду, враховуючи той факт, що з'являються нові види біологічної та хімічної зброї і компетентні органи повинні негайно реагувати на зміни.

У зв'язку з проблемами уніфікації понять та відмінностями у питаннях регулювання та практики, пропонуємо розуміти під «екоцидом» будь-який негативний вплив людини незалежно від масштабу впливу на навколишнє середовище, або загрозу такого впливу, у тому числі й потенційного, тобто воно також включає охорону екосистем і регулювання діяльності суб'єктів.

Розвиток норм про відповідальність за злочини, спрямовані проти навколишнього середовища, можливий завдяки зміцненню міжнародної співпраці. Міжнародною спільнотою прийнято конвенції, що

регулюють діяльність держав у різних галузях. Що стосується міжнародного права, слід зазначити, що міжнародні угоди розумні та корисні тоді, коли вони схвалені та дотримуються всіх країн, які брали участь у їх укладанні. Крім цього, торкаючись міжнародного екологічного права, необхідно наголосити, що вже давно виникла потреба у прийнятті

конвенції, в якій було б прописано повну заборону на здійснення екоциду, не тільки в період збройних дій, а й у мирний час.

Однак, незважаючи на викладене, слід наголосити, що одних лише правових заходів у боротьбі з екоцидом як міжнародним злочином недостатньо, потрібна ще й політична воля різних держав.

Список використаних джерел:

1. Трішина С.О. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 150–152.
2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14.12.1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633 (дата звернення: 25.04.24).
3. Jodoin Sébastien, Cordonier Segger Marie-Claire. *Sustainable Development, International Criminal Justice, and Treaty Implementation*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2013. 367 p.
4. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата звернення: 25.04.24).
5. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 25.04.24).
6. Gordon J. Crippling Iran: The UN Security Council and the tactic of deliberate ambiguity. *Georgetown Journal of International Law*. 2013. № 44 (3). P. 973–1006.